

KRZYSZTOF MIKULSKI

**Socjotopografia przedmieść toruńskich w XIV–XVIII wieku –
– przypadek Żabieniec**

**The socio-topography of Toruń's suburbs in the 14th–18th century –
– the Żabieniec case**

Zarys treści. Jednym z najbardziej regularnie, gęsto zabudowanym i zasiedlonym obszarem na przedmieściu Torunia od średniowiecza do końca XVIII wieku był Żabieniec – część Rybaków. W średniowieczu obejmował on 22 parcele, zaś w końcu XVIII wieku 24 parcele, którym władze pruskie nadały w 1793 roku numery katastralne 48–71. W artykule odtworzone zostały losy parcel położonych na Żabieńcu w XVIII wieku (z zaznaczeniem wysokości czynszów opłacanych do kasy miejskiej, zmian w zabudowie, zniszczeń powodowanych przez wylewy Wisły i inne wydarzenia, np. wybuch prochu), a także struktura zawodowa i etniczna ich dzierżawców. Rekonstrukcja ta pokazuje możliwości badań nad przedmieściami toruńskimi w przeszłości.

Słowa kluczowe: Toruń, Żabieniec, średniowiecze, nowożytność, socjotopografia.

Stan badań

Stan badań nad przeobrażeniami przestrzeni urbanistycznej i socjotopografii miast polskich w średniowieczu i epoce nowożytnej jest nadal stosunkowo ubogi. Dotyczy to również Torunia, jednego z największych miast polskich tamtej epoki. Brak opracowań poświęconych tej problematyce sprawił, że w wielu publikacjach, także naukowych, powtarzane są błędne ustalenia niemieckich historyków-regionalistów z XIX wieku. Opracowany i opublikowany w latach 90. ubiegłego wieku „Atlas historyczny Torunia” stanowi jedynie syntezę i popularyzację ówczesnego stanu wiedzy. Natomiast nie były dotąd wykorzystane przez badaczy bogate archiwalia fiskalne, sądowe i kartograficzne, przechowywane

głównie w Archiwum Państwowym w Toruniu, które pozwalają na kompleksowe opracowanie tego zagadnienia.

Badania nad przeobrażeniami przestrzennymi i społeczno-gospodarczą rolą przedmieść Torunia, jednego z największych miast Prus Królewskich i Rzeczypospolitej, zapoczątkowane zostały przez Tomasza Jasińskiego i piszącego te słowa. W moich dotychczasowych studiach poświęciłem jednak swoją uwagę głównie układowi topograficznemu miasta w obrębie murów, uznając to zagadnienie za niezbędne do rozpoznania w pierwszej kolejności. Przedmieścia pozostały na boku tych rozważań, wymagały bowiem innego instrumentarium badawczego, szerszej podstawy kartograficznej. W przypadku tych części zespołu miejskiego, zmiany, które zaszły na przestrzeni stuleci uniemożliwiają właściwie pełną rekonstrukcję topografii przed początkiem XVIII wieku, bowiem począwszy od okresu wojen polsko-krzyżackich były wielokrotnie pustoszone, padały też ofiarą częstych pożarów i innych klęsk elementarnych. Znacznie silniej odcisnęły się na ich demografii kolejne zarazy, dotykające Toruń w XVI–XVIII wieku. Wreszcie nieodwracalne zmiany w układzie przestrzennym przedmieść przyniosła budowa nowożytnych fortyfikacji bastionowych w 1. połowie XVII wieku. W jej wyniku zniszczone zostały najgęściej dotąd zabudowane i zasiedlone przedmieścia położone na północ od Starego i Nowego Miasta z regularną siatką ulic, często brukowanych i dość gęstą zabudową, głównie drewnianą, ale zawierającą też murowane domostwa (np. dom posiedzeń sądu przedmiejskiego). Kolejne zniszczenia spowodowane zostały wydarzeniami z okresu wielkiej wojny północnej (lata 1703–1710), kiedy przedmieścia zostały najpierw spalone w trakcie oblężenia miasta przez Szwedów (1703 rok), a następnie ich ocalała ludność zdziesiątkowana przez epidemie dżumy z 1708 i 1710 roku. Spowodowało to poważne cofnięcie się zasięgu osadnictwa przedmiejskiego – wiele opuszczonych parcel na jego północnym skraju zostało zasypanych przez lotne piaski. Od tego czasu najważniejszym skupiskiem ludności na przedmieściach stały się rejony położone nad Wisłą (Rybaki, Winnica, Jakubskie), które rozwinęły się niejako kosztem przedmieść „zewnątrznych” (dawne kwartały św. Jerzego, św. Wawrzyńca i św. Katarzyny).

Dzieje toruńskich przedmieść w przeciągu ostatnich dwóch wieków nie wzbudziły dotąd szczególnego zainteresowania badaczy. Napisane jeszcze w XIX stuleciu prace niemieckich historyków-regionalistów opisywały ich stan w 1. połowie XIX wieku i wybiórczo odwoływały się do faktów z poprzednich stuleci (Praetorius 1832; Wernicke 1842; 1846). Na przełomie XIX i XX wieku powstały artykuły i przyczynki, które dotyczyły wybranych części i obiektów przedmiejskich, takich jak: kościoły, szpitale, folwarki mieszczańskie (Bender 1885; Maercker 1899–1900; Heuer 1907; 1915, s. 104–106; Oswald 1912, s. 2–7). Problematyce przedmieść, w szczególności ich granic i rozległości oraz ustroju w średniowieczu poświęcił fragmenty swych prac Artur Semrau, najwybitniejszy

niemiecki historyk, badacz przeszłości Torunia (Semrau 1929a, s. 1–10; 1929b, s. 11–70; 1930, s. 1–64).

Intensyfikacja badań nad dziejami Torunia po II wojnie światowej nie przyczyniła się do poznania przeszłości przedmieść, istotnej części toruńskiego zespołu urbanistycznego. Pierwszą próbę opisu rozwoju przestrzennego Torunia podjęła Eugenia Kwiatkowska, która na kilku stronach przedstawiła rozwój strefy przedmiejskiej od XIII do początków XIX wieku (Kwiatkowska 1969, s. 186–206). Natomiast Jerzy Wojtowicz w oparciu o księgi pogłównego z lat 1723–1771, plan Torunia z 1793 roku oraz ryciny z tzw. Albumu Steinera podjął się krótkiej charakterystyki gospodarczej i socjotopograficznej przedmieść w XVIII wieku (Wojtowicz 1960).

Nowe, ale tylko fragmentaryczne ustalenia dotyczące topografii przedmieść, wnieśli prace poświęcone budowie i przeobrażeniom twierdzy toruńskiej autorstwa Jerzego Stankiewicza (1972, s. 9–68; 1973, s. 31–97) i Bogusława Dybasia (1994, s. 29–44; 2000, s. 59–66). Kilka nowych ustaleń odnośnie gospodarczej roli przedmieść znalazło się w artykułach Janusza Tandeckiego (1978, s. 199–215; 1988, s. 173–191). Na przełomie lat 70. i 80. XX wieku ukazały się dwie publikacje źródłowe, zawierające mnóstwo informacji o mieszkańcach i obiektach topograficznych przedmieść. Wydawcy podjęli się niełatwego zadania przy ówczesnym stanie wiedzy – ich lokalizacji. W bardzo wielu przypadkach położenie obiektów topograficznych okazało się jednak błędne (Górski, Gołembowski 1977, s. 149–175; *Tabliczki woskowe* 1980). W tym samym czasie Andrzej Tomczak opublikował cztery artykuły, w których przedstawił i ocenił źródła kartograficzne do dziejów Torunia, powstałe od początku XVII do początku XIX wieku, znajdujące się w krajowych i zagranicznych archiwach i bibliotekach (Tomczak 1973a, s. 171–185; 1973b, s. 175–198; 1980, s. 101–128; 1982, s. 227–238). Największy wkład w dotychczasowe badania nad toruńskimi przedmieściami wnieśli Tomasz Jasiński i Krzysztof Mikulski. Tomasz Jasiński jako pierwszy podjął próbę rekonstrukcji ich układu przestrzennego w późnym średniowieczu, w tym rozmieszczenia przedmiejskiej sieci dróg i ulic, kościołów, szpitali i obiektów przemysłowych. Scharakteryzował socjotopografię i charakter gospodarczy przedmieść. Ważnym osiągnięciem jego badań są kartogramy przedstawiające wymienione ustalenia (Jasiński 1982). Wyniki badań T. Jasińskiego zrecenzował i kontynuował K. Mikulski. Jego badania zostały doprowadzone do 2. dekady XVII wieku; efektem jest kartograficzna propozycja rekonstrukcji układu przestrzennego przedmieść oraz charakterystyka ich przeobrażeń gospodarczych i socjotopograficznych w XVI wieku (Mikulski 1998, s. 7–33; 1999). Dzięki badaniom Magdaleny Niedzielskiej ustalona została lokalizacja i okres użytkowania cmentarzy na toruńskich przedmieściach (Niedzielska 1992).

Do ustaleń T. Jasińskiego, K. Mikulskiego i J. Wojtowicza odwołuje się wydawana od początku lat 90. XX wieku kilkutomowa „Historia Torunia”. Jednak

jej mankamentem jest to, że we wcześniej wydanych tomach, poświęconych XVI i XVII wiekowi, kartograficzne rekonstrukcje układu przestrzennego przedmieść opierają się na częściowo nieaktualnych ustaleniach T. Jasińskiego (Biskup 1992, s. 69–76); wydany później tom, opisujący średniowieczne dzieje miasta zawiera natomiast późniejsze ustalenia i propozycje K. Mikulskiego (Jasiński 1999, s. 111–166; Tandecki 1999, s. 168–178). Wyniki wcześniejszych badań J. Wojtowicza, E. Kwiatkowskiej, J. Stankiewicza i T. Jasińskiego wykorzystano też w wydanym w 1995 roku „Atlasie Historycznym Torunia”. Największym jego walorem są bardzo dobrej jakości reprodukcje planów i map Torunia (*Atlas historyczny* 1995). Dla obszaru przedmieść niewątpliwie największe znaczenie ma zamieszczony tam plan Douglasa z 1793 roku, zawierający stan zabudowy przedmieść wraz z naniesionymi granicami parcel przed zniszczeniami i wyburzeniami z okresu wojen napoleońskich i początków drugiego panowania pruskiego (*Atlas historyczny* 1999).

Obraz kartograficzny przedmieść w XVIII wieku dopełniają licznie zachowane plany i rysunki poszczególnych parceli lub kompleksów własnościowych. Niewątpliwie do najcenniejszych tego rodzaju źródeł należy plan Geretowa z 1777 roku¹, a także kolorowe plany parceli w kwartale przedmiejskim Rybaki z 1786 roku².

Żabieniec

Jednym z gęściej zabudowanych obszarów przedmiejskich był Żabieniec (ryc. 1), położony na zachód od dzisiejszego mostu im. Józefa Piłsudskiego. Niegdyś obejmował parcele między stawem zbierającym wodę z fosy staromiejskiej poniżej Dworu Miejskiego i obok zabudowań kościoła i klasztoru Duchy Świętego, zaś po jego zburzeniu Szańca Panieńskiego a ujściem strugi, oddzielającej Żabieniec od terenu dawnej, średniowiecznej rzeźni staromiejskiej, na wysokości dzisiejszej ulicy. Od północy teren ten zamykała wysoka skarpa, którą prowadziła droga od Bramy Klasztornej, przez groblę nad stawem, do mostku na strudze i dalej – w kierunku cegielni i stoczni położonych nad Wisłą (jej bieg pokrywa się częściowo z dzisiejszą ulicą ks. Jerzego Popiełuszki). Na Żabieniec prowadziła droga od grobli krótkim wąwozem na dół, którą można było też powrócić na główny szlak powyżej mostku przez strugę. W pewnym przybliżeniu wewnątrzna droga Żabińca pokrywała się z biegiem dzisiejszego początkowego odcinka Bulwaru Filadelfijskiego.

Nazwa tej części przedmieść pochodzi od Żabiego Młyna (niem. *Froschmühle*), usadowionego na grobli zatrzymującej wodę ze stawu miejskiego przed ujściem

¹ APT, Kart. 679, t. 200.

² APT, Kart. 329, t. 39, sect. I–V.

Ryc. 1. Żabieniec na planie Douglasa z 1793 roku (wg APT, Kart. 283, T. 471)

Fig. 1. Żabieniec on Douglas' plan from 1793 (after APT, Kart. 283, T. 471)

do Wisły. Takie określenie położenia młyna potwierdzają XVIII-wieczne źródła kartograficzne. Wbrew moim wcześniejszym twierdzeniom z Żabim Młynem identyfikować trzeba wspomniany w 1462 roku *Schiffmuhle* (*Thorner Denkwürdigkeiten* 1904, s. 97). Być może to z niego, położonego obok *Schiffbrücke*, już w 1428 roku przeniesiono do innego młyna miejskiego dwa kamienie (*Thorner Denkwürdigkeiten* 1904, s. 58). Żabi Młyn przestał działać przed XVII wiekiem, w następnym stuleciu zbudowano na jego miejscu tartak, który zaznaczony jest na planach Rybaków z 1786 roku i na planie Douglasa z 1793 roku. Z ustaleń tych wynika, że Żabi Młyn usytuowany był nie na strudze zamykającej teren Żabiańca od zachodu, ale między stawem zbierającym wodę z fosy miejskiej poniżej szanca Panieńskiego a Wisłą.

W spisie szosu z 1394 roku późniejszy Żabieniec (niem. *Kretenstein*) określony został jako „Piscatores ex opposito horrii civitatis”, w księgach czynszów z XV wieku podobnie: „Piscatores prope horreum civitatis”. Żabieniec był nazwą wędrującą; na początku XVII wieku mianem tym określano dalej na zachód położoną część przedmieścia, może wzdłuż istniejącej do dziś ulicy Rybaki (Mikulski 1999, s. 398–299, 405). Na początku XVII wieku obszar ten nazywano już jednoznacznie: Szabinecz, Szabieniecz, „Zabinecz” (lata 1601–1612), albo rzadziej jako *Kretenstein* (1615 rok). Wśród parceli będących przedmiotem transakcji kupna-sprzedaży w tym okresie, na ówczesnym Żabiańcu znajdowały się wyłącznie stodoły i ogrody, które nie występowały w gęsto zasiedlonym Żabiańcu z XVIII wieku. Przyjąć należy, że na początku XVII wieku obszar późniejszego

XVIII-wiecznego Żabieńca określano jako Wielkie Rybaki (*Gross Fischerey*), w przeciwieństwie do Małych Rybaków, położonych przed Bramą Klasztorną. Nasz analiza będzie dotyczyła Żabieńca w jego XVIII-wiecznym rozumieniu.

Już w 1394 roku późniejszy Żabieniec był dość gęsto zasiedlony. Mieszkało tam 22 podatników, w tym cegielnik i kalkarz³. Na początku XV wieku z Rybaków „obok Dworu Miejskiego” 11 podatników płaciło czynsz po 13 ½ skojca na Wielkanoc i św. Michała, kolejnych 10 podatników płaciło po 1 wiardunku w tych samych terminach, a 2 podatników dawało rocznie po ½ grzywny⁴. Podobne były obciążenia podatkowe mieszkańców tej części Rybaków w 1. połowie XVI wieku. W grupie podatników opłacających po 13 ½ skojca odnotowano 11 osób, w grupie opłacających po 1 wiardunku – 11 podatników, z tym że przy niektórych wskazano inne stawki czynszu, niż ujęte w tytułach⁵. Niezwykle intrygująca jest nazwa tego obszaru w źródle. Późniejszy Żabieniec określono w nim jako *Vischer in der nedirsten Podel*. Może kryje się pod tą nazwą jakieś wcześniejsze określenie tej osady rybackiej sprzed założenia miasta?

Z analizy imion i nazwisk mieszkańców Żabieńca w końcu XIV–1. połowy XVI wieku wynika, że w tym okresie nastąpiła tu wyraźna polonizacja. O ile w 1394 roku pochodzenie słowiańskie można przypisać 8 z 22 podatników, a na początku XV wieku – 5 z 22, to w 1. połowie XVI wieku – 18 z 22.

W jedynej zachowanej księdze przedmiejskiej z początku XVII wieku zachowały się informacje o dziewięciu transakcjach kupna-sprzedaży i dwóch transakcjach dłużnych, dotyczących domów na Wielkich Rybakach, pod którą to nazwą należy rozumieć późniejszy Żabieniec. Z transakcji tych można odczytać informacje o losach 12 parceli z lat 1601–1610⁶.

³ *Księgi szosu* 2002, s. 62–63. Mieszkali tam wówczas: 1. Johannes Omechin; 2. Przibekynne; 3. Bogusch; 4. Mathias Climke; 5. Nicolaus Gebuwir; 6. gener Czigelerynne; 7. Nicolaus Briger; 8. Mertin Krummel; 9. Johannes Sulrebuch”; 10. Johannes Roschin; 11. Nicolaus Linke; 12. Petir Czampe; 13. Janusch Strincze; 14. Clymko Gorzicze; 15. Bretusch; 16. Kukuk Wolff” 17. Nicolaus Jarocz; 18. Johannes Dene; 19. Johannes Beme; 20. Jacob Wolff; 21. Johannes Swarcze; 22. Jacobus Kalkborner.

⁴ Po 13 ½ skojca zapłacili: Johannes Omechin, Nicolaus Reczke, Nicolaus Beberern, Bartusch Korber, Matis Senf, Nicolaus Gebner, Nicolaus Briger, Nicolaus Czape, Martinus Krommel, Johannes Sollerbuch, Nicolaus Roschen. Po 1 wiardunku płacili: Polenische Jan, Johannes Bohemus, Gregor Kethlicz, Johannes de Colmen, Clymke Zenff, Nicze Linke, Staschke Buchil, Nicolaus Jarocz, Nicolaus Linke, Johannes Bawch. Nicolaus Wendenracze i Janusch Lollemait płacili po ½ grzywny (*Tabliczki woskowe* 1980, s. 20–21).

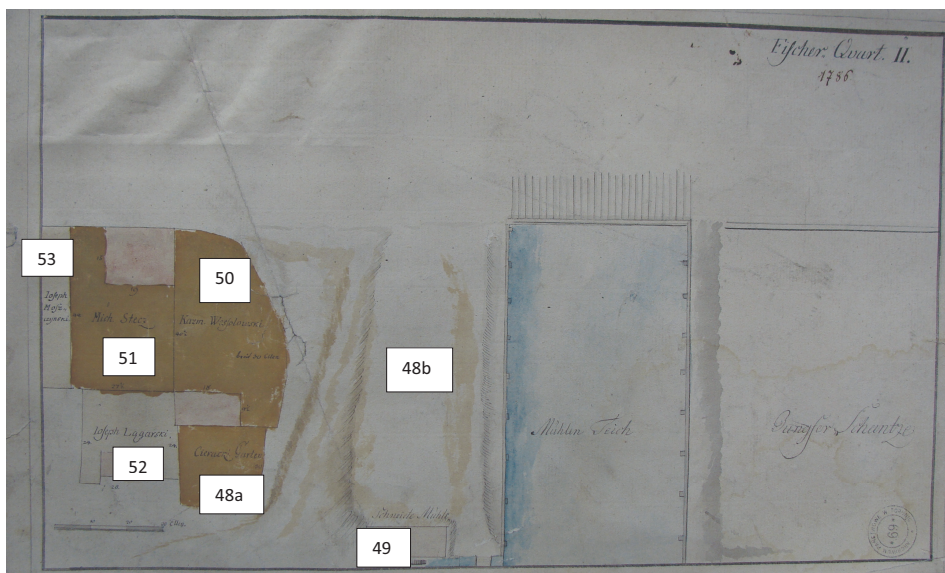
⁵ *Vischer in der nedirsten Podel* [!]: Merten Scharaffka, Jan Pyetczek, Schwenke, Loreck Zcenszkychlep, Mats Cresse, Andris Puchalko, Stanislaw Gwregk, Blask Zesulka, Elsze Stritzkinne, Michel Clucka, Mattis Szezulka (płacił dodatkowo 10 skojców *de turri circa stabulum civitatis*). Inni podatnicy z grupy opłacających po 1 wiardunku: Nicolay Risch 13 skojców, Lorencz Balynta, Stanislaw Stachora, Bleszkinne – 2 ½ grzywny, Paul Czegelka, Voytack Peluszka, Gritta Lokczewa – płaci ½ grzywny, Jacob Crauszhoft, Jorge Sszylka, Lorencz Slodowi – 8 skojców, Voytack Peluska – 4 ½ grzywny z domu Lozikes (*Tabliczki woskowe* 1980, s. 57).

⁶ APT, Kat. II, dz. IX, t. 76.

Ryc. 2. Żabieniec (część zachodnia) na planie Rybaków z 1786 roku (wg APT, Kart. 329, T. 39, I)

Fig. 2. Żabieniec (western part) on plan of Rybaki from 1786 (after APT, Kart. 329, T. 39, I)

Ryc. 3. Żabieniec (część wschodnia) na planie Rybaków z 1786 roku (wg APT, Kart. 329, T. 39, III)

Fig. 3. Żabieniec (eastern part) on plan of Rybaki from 1786 (after APT, Kart. 329, T. 39, III)

Pełna analiza zmian dzierżawców domów położonych na Żabińcu możliwa jest dopiero dla XVIII wieku (ryc. 2 i 3). Zgodnie z numerami hipotecznymi działek, nadanymi przez władze pruskie w 1793 roku, na Żabińcu znajdowały się wówczas 24 nieruchomości (nr 48–71). Odrębnym położeniem topograficznym wyróżniał się tartak (*Froschmühle*, nr 49) i działka położona na północ od niego (nr 48), składająca się z dwóch odrębnych placów (a i b), stanowiących przed 1791 rokiem odrębne nieruchomości. Należy przypuszczać, że na jednej z tych działek w średniowieczu i jeszcze na początku XVII wieku działała tzw. najbliższa cegielnia. Pozostałe nieruchomości na Żabińcu ułożone były w dwóch szeregach – jednym „pod skarpą”, obejmującym w 1793 roku 14 działek, drugim – „nad Wisłą”, obejmującym w tym czasie dziewięć działek. W ciągu XVIII wieku zaginęły dwie działki położone „pod skarpą”, które włączone zostały najpewniej do parceli nr 51 (działki nr 51b, 51c). Numeracja parceli nadana przez Prusaków była dość skomplikowana. Działki leżące „pod skarpą” miały numery 48, 50–53, 55–57, 59, 61, 64–65, 68 i 70; odpowiednio parcele położone nad Wisłą zostały opatrzone numerami: 54, 58, 60, 62–63, 66–67, 69 i 71.

Biogramy działek

Żabieniec, nr 48a

W księgach czynszów działka ta była określana jako „Na Zabincu unterm Berge, erste von der Stadt”.

Lata	Nazwisko dzierżawcy	Imię dzierżawcy	Zawód dzierżawcy
1704–1705	Wojtowicz	Elżbieta	wdowa
1705–1712	kamlaria		
1712–1714	Spalony al. Siekierski	Piotr	
1714–1746	Witkowski	Jan	pomager
1746+1758	Friebe	Melchior	piernikarz
1758–1760	Friebe	Elisabeth	piernikarz/wdowa
1760+1783	Ceratzky	Johann Christoff	kupiec
1783–1790	Ceratzky	Johann Christoff+	spadkobiercy
1790–1805	Szymański	Walenty	sternik

Do 1753 roku z nieruchomości tej płacono do kasy kamlarii 7 zł czynszu rocznie, od 1753 roku 5 zł 15 gr. Według pomiaru z 1704 roku działka miała 15 łokci długości i 15 łokci szerokości, w księdze czynszów z 1746 roku określono jej rozmiary na 36 łokci długości i 18 łokci szerokości, natomiast według pomiaru z 1753 roku długość miała wynosić 31,5 łokcia, zaś szerokość z lewej strony 19 łokci, z prawej 29 łokci. Piotr Spalony al. Siekierski kupił tę nieruchomość od kamlarii w 1712 roku za 30 zł⁷.

⁷ APT, Kat. II, dz. IV, t. 20, s. 82; dz. XVI, t. 92c, pag. 9, s. 60–61; dz. III, t. 100, pag. 21, k.

Żabieniec, nr 48b

W księdze czynszów określona jako „Stelle oben am Wege”, leżała nad stawem, przy drodze prowadzącej z grobli do Żabiego Młyna. Najprawdopodobniej na niej do początku XVII wieku umiejscowiona była tzw. najbliższa cegielnia.

Lata	Nazwisko dzierżawcy	Imię dzierżawcy	Zawód dzierżawcy
1722–1727	Zabijak	Michał	
1727–1729	Piehler	Andreas	
1729+1749	Wesołowski	Kazimierz sen.	sternik
1749–1753	Wesołowski	Zofia	sternik/wdowa
1753–1790	Wesołowski	Kazimierz jun.	sternik
1791–1805	Szymański	Walenty	sternik

Z nieruchomości tej do kamlarii w latach 1722–1742 płacono 6 zł, w latach 1742–1754 – 7 zł, a po 1755 roku – 6 zł. Położony na niej dom spłonął 7 kwietnia 1760 roku na skutek wybuchu rosyjskiego magazynu prochu, usytuowanego przed Bramą Starotoruńską. Przez następne trzy lata plac był pusty, dom odbudowano w 1764 roku dzierżawca otrzymał 5 lat zwolnienia od płacenia czynszu. W 1781 roku działka była już w pełni zagospodarowana. W 1791 roku została przejęta przez dzierżawcę sąsiedniej parceli – nr 48a – i w 1793 roku Prusacy nadali obu jeden numer katastralny. Według pomiarów z początku XVIII wieku działka miała 30 łokci długości i 15 łokci szerokości⁸.

Żabieniec, nr 49

Pod tym numerem katastralnym figurował Żabi Młyn (*Froschmühle*).

Lata	Nazwisko dzierżawcy	Imię dzierżawcy	Zawód dzierżawcy
1737	Gapa	Józef	
1737–1742	Gapa	Na	wdowa
1742–1754	Rybski	Maciej	
1754–1761	opuszczony		
1761–1783	Pietsch	Johann Gottlob	młynarz
1785–1791	Kuntz	Johann	

W pierwszej połowie XVIII wieku młyn był zapewne opuszczony. Dzierżawcy pojawili się w nim od 1737 roku, kiedy zamieszkał tam Józef Gapa, a potem wdowa po nim (w latach 1737–1742). Pozostawał on pod bezpośrednim zarządem kamlarii i był wypuszczany w dzierżawę na kilkuletnie kontrakty. Młynarz Johann Kuntz płacił z niego w 1785 i 1786 roku po 85 zł czynszu, w 1791 roku – 93 zł. Tartak działał nadal w 1805 roku⁹.

51v–52; t. 101, pag. 20.

⁸ APT, Kat. II, dz. III, t. 100, pag. 56, k. 86v–87; t. 101, pag. 40.

⁹ APT, Akta gruntowe – Vorstadt Thorn, 2734 (nr 49).

Żabieniec, nr 50

Lata	Nazwisko dzierżawcy	Imię dzierżawcy	Zawód dzierżawcy
1705	Banasik	Marcin	
1711–1712	Rumny	Michał	sternik
1724–1727	Jurkiewicz	Stanisław	
1727+1737	Żuchna	Józef	miernik zboża
1737–1746	Żuchna	Anna	miernik/wdowa
1746–1769	Łąkowski al. Longarski	Józef	browarczyk
1779	Łąkowski al. Longarski	Marianna	browarczyk/wdowa
1786+1802	Baranowski	Jan	
1802–1819	Gliński	Michał	

Z nieruchomości tej przez cały XVIII wiek płacono kamlarii 5 zł czynszu rocznie. Dom położony na tej nieruchomości spłonął 7 kwietnia 1760 roku na skutek wybuchu rosyjskiego magazynu prochu, podobnie jak sąsiednie. Został odbudowany w 1766 roku; dzierżawca otrzymał 5 lat zwolnienia od płacenia czynszu (do 1771 roku). Według pomiaru z 1705 roku działka miała 15 łokci długości i 10 łokci szerokości¹⁰.

Żabieniec, nr 51a

Lata	Nazwisko dzierżawcy	Imię dzierżawcy	Zawód dzierżawcy
1704–1709	Spleinowski	Marcin+	wdowa
1710–1713	Głodek	Jan	
1713+1733	Dębek	Bartłomiej	sternik
1733–1738	Dębek	Jadwiga	sternik/wdowa
1738+1748	Ośmiałowski	Maciej	sternik
1748–1751	Ośmiałowski	Barbara	sternik/wdowa
1752–1796	Stecz	Michał	rybak
1805	Stecz	Marianna	rybak/wdowa
1819	Stemporowski	Tomasz	

Dzierżawcy do 1755 roku płacili kamlarii 5 zł czynszu rocznego, a od 1756 roku – 4 zł. W 1756 roku dom został pobudowany na nowo, za co dzierżawca otrzymał zwolnienie z czynszu na 5 lat. Podobnie jak wszystkie sąsiednie domy w 1760 roku zabudowania zostały zniszczone przez wybuch rosyjskiego magazynku prochu. Szybko je naprawiono, gdyż dzierżawca mieszkał tam bez przerwy w następnych latach. Zgodnie z pomiarem z 1705 roku nieruchomość miała 15 łokci długości i 19 łokci szerokości. Zapewne po 1760 roku włączono do niej dwie sąsiednie parcele, z których jedna opustoszała w 1736 roku (51b), a druga zapewne po wybuchu prochu w 1760 roku (nr 51c)¹¹.

¹⁰ APT, Kat. II, dz. IV, t. 20, s. 97; dz. III, t. 100, pag. 109, k. 139v–140; t. 101, pag. 82; APT, Akta gruntowe – Vorstadt Thorn, 2729 (nr 50).

¹¹ APT, Kat. II, dz. IV, t. 20, s. 97; dz. XVI, t. 92c, pag. 49, s. 130–131; dz. III, t. 100, pag. 20, k.

Żabieniec, nr 51b

Lata	Nazwisko dzierżawcy	Imię dzierżawcy	Zawód dzierżawcy
1704–1709	Pozarajski	Mikołaj	
1709–1731	Paciorek	Wojciech	sternik
1731–1736	Rowolski al. Szwedka	Andrzej	sternik

Z parceli tej do 1709 roku płacono kamlarii 4 zł czynszu, a następnie w latach 1709–1736 – 5 zł. W 1736 roku chałupa opustoszała, a plac pozostawał odtąd pusty. Zapewne potem została włączona do sąsiedniej parceli (nr 51a). Według pomiaru z 1704 roku miała 15 łokci długości i 10 łokci szerokości¹².

Żabieniec, nr 51c

Lata	Nazwisko dzierżawcy	Imię dzierżawcy	Zawód dzierżawcy
1704–1712	Łukaszewski	Jan	
1712–1714	Dzwonnik	Kazimierz	sternik
1714–1723	Staškiewicz	Stanisław	
1723–1729	Okuniewski	Szymon	sternik
1733–1742	Okuniewski	Michał	pomagier
1747–1749	Okuniewski	Dorota	pomagier/wdowa
1749–1759	Groblewski	Maciej	browarczyk
1760	Gliński	Michał	flisak

Opłaty na rzecz kamlarii w latach 1704–1755 wynosiły 6 zł, od 1756 roku – 4 zł. Dom został zapewne spalony w 1760 roku podczas wybuchu prochu w pobliskim magazynie wojsk rosyjskich. Na terenie parceli mogli jeszcze w latach 60. zamieszkiwać lokatorzy, ale ostatecznie zniknęli oni stąd po 1767 roku; być może został on potem włączony do sąsiedniej działki (nr 51a). W 1704 roku parcela miała 20 łokci długości i 12 łokci szerokości¹³.

Żabieniec, nr 52

Lata	Nazwisko dzierżawcy	Imię dzierżawcy	Zawód
1704–1712	Urbanek al. Urbańczyk	Grzegorz	
1712–1713	Urbanek al. Urbańczyk	Agnieszka	wdowa
1713–1719	Dulewski	Antoni	
1720–1722	Dulewski	Anna	wdowa
1722–1753	Sieczka	Grzegorz	sternik
1747–1775	kamlaria		
1775–1787	Sobecki	Andrzej	rybak

50v–51; t. 101, pag. 19; APT Akta gruntowe – Vorstadt Thorn, 2730 (nr 51).

¹² APT, Kat. II, dz. IV, t. 20, s. 82; dz. XVI, t. 92c, pag. 23, s. 88–89, dz. III, t. 100, pag. 19, k. 49v–50.

¹³ APT, Kat. II, dz. IV, t. 20, s. 82; dz. XVI, t. 92c, pag. 21, s. 84–85; dz. III, t. 100, pag. 18, k. 48v–49; t. 101, pag. 18.

1787–1806	Włosiński	Józef	sternik
1806–1808	Kawczyński	Bartłomiej	robotnik
1808–1819	Stecz	Florian	sternik

Do 1747 roku dzierżawca płacił kamlarii 7 zł czynszu; w styczniu tego roku dom spłonął. Ówczesny posesor – Grzegorz Sieczka – wpłacił jeszcze w 1753 roku zaległe 7 zł czynszu. Do 1775 roku parcela była opuszczona; w tym roku kupił ją od kamlarii Andrzej Sobecki, który uzyskał 5 lat wolnizny na zbudowanie domu i zagospodarowanie, zaś od 1780 roku płacił 4 zł czynszu rocznie. W 1705 roku dokonano pomiaru nieruchomości, miała ona wówczas 18 łokci długości i 20 łokci szerokości¹⁴.

Żabieniec, nr 53

Lata	Nazwisko dzierżawcy	Imię dzierżawcy	Zawód dzierżawcy
1705–1709	Rejkowicz	Szymon	sternik
1709–1710	Drozd	Jakub	miernik zboża
1711–1714	Drozd	Katarzyna	miernik/wdowa
1714–1718	Stawkiewicz	Maciej	miernik zboża
1718–1728	Szary	Michał	
1728–1747	Florkowicz	Jacek	
1747–1752	kamlaria		
1752–1787	Sobecki	Antoni	rybak
1787–1819	Lowicki	Maciej	robotnik

Działka obciążona była czynszem na rzecz kamlarii w wysokości 7 zł, który dzierżawcy uiszczali aż do stycznia 1747 roku, kiedy dom postawiony na tej posesji spłonął wraz z sąsiednim. Do 1752 roku teren parceli pozostawał niezabudowany. Nowy dzierżawca – Antoni Sobecki – uzyskał zwolnienie z czynszu na lata 1752–1756, potem miał płacić rocznie 4 zł. Posesja poniosła poważne straty po wybuchu magazynu prochu w 1760 roku. Kolejny czynsz dzierżawca miał zapłacić dopiero w 1762 roku. Według pomiaru z 1705 roku posesja miała 15 łokci długości i 15 łokci szerokości. W 1787 roku rozmiary działki były znacznie większe – wynosiły 53 łokcie długości i 16 łokci szerokości¹⁵.

Żabieniec, nr 54

Posesja ta leżała na skraju ciągu działek położonych bezpośrednio nad Wisłą, najbliższej Żabiego Młyna. Do domu przylegała szopa, należąca do bractwa szyprów (*Schipper Scheuer*). W 1704 roku jej położenie określono następująco: „die erste Stelle na Zabincu, auf der Orth, an der Schipper Scheuer gestanden”.

¹⁴ APT, Kat. II, dz. IV, t. 20, s. 97; dz. XVI, t. 92c, pag. 45, s. 132–133; dz. III, t. 100, pag. 17, k. 47v–48; t. 101, pag. 17; APT, Akta gruntowe – Vorstadt Thorn, 2731 (nr 52).

¹⁵ APT, Kat. II, dz. XVI, t. 92c, pag. 43, s. 128–129; dz. III, t. 100, pag. 16, k. 46v–47; t. 101, pag. 16; APT, Akta gruntowe – Vorstadt Thorn, 2732 (nr 53).

Lata	Nazwisko dzierżawcy	Imię dzierżawcy	Zawód dzierżawcy
1704–1725	Bosakowski	Kazimierz	sternik
1725–1742	Spiechowski	Wawrzyniec	rybak
1742–1742	Bosakowski	Anna	sternik/córka
1742–1759	Czarnecki	Józef	sternik
1760–1782	Brużewski	Franciszek	rybak
1783+1807	Komendowski	Wojciech	browarczyk
1807–1814	Komendowski	Jadwiga	browarczyk/wdowa

Do 1754 r. dzierżawcy płacili kamlarii 9 zł czynszu, od 1755 roku – 6 zł. W tym ostatnim roku, w związku z budową nowego domu, dzierżawca uzyskał 5 lat wolnych od czynszu. W wyniku pomiaru w 1704 roku ustalono, że parcela miała 20 łokci długości i 20 łokci szerokości¹⁶.

Żabieniec, nr 55

Parcela położona „pod skarpą”, między parcelami nr 56 a nr 59, a następnie po podziale nr 57.

Lata	Nazwisko dzierżawcy	Imię dzierżawcy	Zawód dzierżawcy
1704–1733	Botwinowski	Marcin	sternik
1733–1747	Chojnacki	Wawrzyniec	browarczyk
1747–1750	Jeruzalemski	Wawrzyniec	gorzelnik
1750–1751	Jeruzalemski	Katarzyna	gorzelnik/wdowa
1751+1754	Chojnacki	Wawrzyniec	browarczyk
1754–1755	Chojnacki	Ewa	browarczyk/wdowa
1755–1793	Ziółkowski	Ignacy	sternik
1793–1797	Kamiński	Szymon	robotnik
1797–1805	Zieliński	Józef	
1819	Zieliński	Jan	szyper

Posesja ta została zniszczona przez pożar w styczniu 1747 roku, wraz z domami na parcelach nr 52, nr 53, nr 56 i nr 57. Według pomiaru w 1704 roku miała 15 łokci długości i 15 łokci szerokości, z 1747 roku zaś – 22 łokcie długości i 18,5 łokcia szerokości. Kolejny pomiar przeprowadzono w 1787 roku, jej wymiary wynosiły wówczas 48 łokci długości i 18 łokci szerokości. W 1797 roku z posesji wydzielono parcelę nr 57. Do 1747 roku dzierżawca płacił kamlarii czynsz roczny w wysokości 7 zł, po 1747 roku – 4 zł. Po 1797 roku czynsz ten był dzielony między działki nr 55 i nr 57¹⁷.

¹⁶ APT, Kat. II, dz. IV, t. 20, s. 82; dz. XVI, t. 92c, pag. 1a, s. 46–47; pag. 34b, s. 110–111; dz. III, t. 100, pag. 1, k. 31v–32, pag. 70, k. 100v–101; t. 101, pag. 1, 100; APT, Akta gruntowe – Vorstadt Thorn, 2746 (nr 54).

¹⁷ APT, Kat. II, dz. IV, t. 20, s. 82; dz. XVI, t. 92c, pag. 8, s. 58–59; dz. III, t. 100, pag. 15, k. 45v–46; t. 101, pag. 15, 108; APT, Akta gruntowe – Vorstadt Thorn, 2733 (nr 55).

Żabieniec, nr 56

Parcela leżała „pod skarpa” i sąsiadowała z działkami nr 53 i nr 55. W 1775 roku została podzielona między dwóch posesorów, połączona ponownie w 1797 roku.

Lata	Nazwisko dzierżawcy	Imię dzierżawcy	Zawód dzierżawcy
1704	Frank	Simon	
1705–1712	Parlewski	Marcin	
1712–1714	Rzepka	Franciszek	
1714–1723	kamlaria		
1723+1747	Nicolai	Johann Ludwig	drukarz
1747–1751	kamlaria		
1751–1758	Groblewski	Józef	sternik
1758–1761	Wiśniewski	Jacenty	sternik
1761–1775	Gliński	Jan	sternik
56b			
1775–1788	Kamiński	Maciej	
1788–1792	Kamiński	Jan	
1792–1793	Kamiński	Szymon	
1793–1797	Sobecki	Franciszek	rybak
56a			
1775–1796	Rumny	Maciej	
1796–1819	Wojnarowicz	Dawid	robotnik, od 1797 roku cała

Po raz pierwszy parcela została opuszczona w latach 1714–1723, następnie, w 1747 roku, uległa pożarowi wraz z sąsiednimi działkami (nr 52, nr 53, nr 55, nr 57). Dom odbudowano w 1751 roku. Przez cały czas obok domu głównego funkcjonował na parceli dom poboczny, który w latach 1775–1797 był wydzierżawiany osobno. W ciągu całego XVIII wieku dzierżawcy parceli płacili kamlarii 7 zł czynszu rocznego¹⁸.

Żabieniec, nr 57

Parcela położona „pod skarpa” między działkami nr 55 a nr 59. Wydzielona w 1797 roku z parceli nr 55.

Lata	Nazwisko dzierżawcy	Imię dzierżawcy	Zawód dzierżawcy
1797+1802	Podlaski	Kacper	sternik
1802–	Podlaski	Salomea	sternik/wdowa
1819	Krzynkowski	N	

Wydzielona została z działki nr 55, dzierżawcy opłacali z niej połowę czynszu obciążającego wcześniej parcelę nr 55, czyli 2 zł¹⁹.

¹⁸ APT, Kat. II, dz. IV, t. 20, s. 82; dz. XVI, t. 92c, pag. 7; dz. III, t. 100, pag. 14, k. 44v–45; t. 101, pag. 14; APT, Akta gruntowe – Vorstadt Thorn, 2728 (nr 56).

¹⁹ APT, Akta gruntowe – Vorstadt Thorn, 2751 (nr 57).

Żabieniec, nr 58

Parcela położona nad Wisłą, między działkami nr 54 a nr 60.

Lata	Nazwisko dzierżawcy	Imię dzierżawcy	Zawód dzierżawcy
1704–1721	Kucek	Michał	miernik zboża
1721–1739	Kucek	Szymon	sternik
1739–1742	Prątnicki	Paweł	
1742+1755	Spiechowski	Wawrzyniec	rybak
1756–1767	Spiechowski	Jadwiga	rybak/wdowa
1767+1805	Kawczyński	Stanisław	sternik
1805–1806	Kawczyński	Marianna	sternik/wdowa
1806+1807	Milewicz		sternik
1807–1819	Milewicz	Marcella	sternik/wdowa

Do 1754 roku dzierżawcy opłacali czynsz w wysokości 9 zł, od 1755 – 6 zł. W 1766 roku dzierżawca był dłużny kamlarii 99 zł z tytułu zaległych czynszów. W 1704 roku wymiary parceli określono na 20 łokci długości i 20 łokci szerokości²⁰.

Żabieniec, nr 59

Parcela położona „pod skarpą”, między parcelami nr 55 (57) a nr 61.

Lata	Nazwisko dzierżawcy	Imię dzierżawcy	Zawód dzierżawcy
1704+1737	Sieczka	Wawrzyniec	sternik
1737–1738	Sieczka	Anna	sternik/wdowa
1738–1759	Błachowicz	Maciej	browarczyk
1760+1791	Januszewski	Józef	szewc partacz
1791–1793	Januszewski	Józef+	szewc/ dzieci Niel.
1793–1793	Kamiński	Szymon	sternik
1793–1805	Stecz	Andrzej	rybak
1819	Stecz	Jadwiga	rybak/wdowa

Do 1750 roku działka obciążona była czynszem rocznym na rzecz kamlarii w wysokości 6 zł. W związku z budową nowego domu czynsz za lata 1750–1755 został obniżony do 3 zł, a od 1756 roku wynosił 6 zł. W 1704 roku parcela została objęta pomiarem, miała wówczas 20 łokci długości i 20 łokci szerokości²¹.

Żabieniec, nr 60

Parcela położona nad Wisłą, między działkami nr 58 a nr 62.

Lata	Nazwisko dzierżawcy	Imię dzierżawcy	Zawód dzierżawcy
1704–1714	Strzałka	Łukasz	sternik
1714–1722	kamlaria		

²⁰ APT, Kat. II, dz. IV, t. 20, s. 81; dz. XVI, t. 92c, pag. 3, s. 50–51; dz. III, t. 100, pag. 2, k. 32v–33; t. 101, f. 2, 110; Akta gruntowe – Vorstadt Thorn, 2752 (nr 58).

²¹ APT, Kat. II, dz. IV, t. 20, s. 82; dz. XVI, t. 92c, pag. 7a, s. 56–57; dz. III, t. 100, f. 13, k. 43v–44; t. 101, f. 13, 93; APT, Akta gruntowe – Vorstadt Thorn, 2724 (nr 59).

1722+1750	Czarnecki	Marcin	sternik
1750–1753	Czarnecki	Ewa	sternik/wdowa
1753+1764	Strzałka	Marcin	sternik
1764–1778	Strzałka	Konstancja	sternik/wdowa
1779+1806	Samulewicz	Błażej	
1806–1819	Jakubowski	Ignacy	

W latach 1714–1722 działka była pusta. Przed opustoszeniem płacono z niej 9 zł czynszu, w latach 1722–1755 – 7 zł, a od 1756 roku – 5 zł. W 1704 roku dokonano pomiaru parceli, miała wówczas 20 łokci długości i 20 łokci szerokości. W 1745 roku jej wymiary wynosiły 16 łokci długości i 20 łokci szerokości²².

Żabieniec, nr 61

Parcela położona „pod skarpą” między działkami nr 59 a nr 64.

Lata	Nazwisko dzierżawcy	Imię dzierżawcy	Zawód dzierżawcy
1704–1707	Mędrych	Michał	
1708–1712	Niezdola	Jan	
1712–1716	Ciernicki	Kacper	
1717–1727	Sobecki	Szymon	
1727–1730	Chojnacki	Wawrzyniec	browarczyk
1730–1732	Chodecki	Wojciech	miernik zboża
1732+1749	Adamczak	Jan	browarczyk
1749–1766	Adamczak	Marianna	browarczyk/wdowa
1766+1805	Ostrowski	Franciszek	sternik
1805–1819	Boruszewski	Jadwiga	flisak/wdowa

Do 1755 roku dzierżawcy płacili kamlarii 7 zł czynszu, w latach 1756–1776 stawka ta wynosiła 6 zł, a od 1777 roku – 5 zł. W wyniku pomiaru w 1704 roku ustalono, że działka miała 15 łokci długości i 15 łokci szerokości²³.

Żabieniec, nr 62

Parcela położona nad Wisłą, między działkami nr 60 a nr 63.

Lata	Nazwisko dzierżawcy	Imię dzierżawcy	Zawód dzierżawcy
1704–1708	Bierka	Tomasz	
1711	Bierka	Ewa	wdowa
1717–1727	Brauer	David	piwowar
1727–1757	Wrąblewski	Maciej	sternik
1760	Wrąblewski	Rozalia	sternik/wdowa
1757–1766	dom pusty		

²² APT, Kat. II, dz. IV, t. 20, s. 81; dz. XVI, t. 92c, pag. 1a, s. 46–47; dz. III, t. 100, pag. 3, k. 33v–34; t. 101, pag. 3, 111; APT, Akta gruntowe – Vorstadt Thorn, 2725 (nr 60).

²³ APT, Kat. II, dz. IV, t. 20, s. 82; dz. XVI, t. 92c, pag. 6, s. 54–55; dz. III, t. 100, pag. 12, k. 42v–43; pag. 72, k. 102v–103; t. 101, pag. 11; APT, Akta gruntowe – Vorstadt Thorn, 2726 (nr 61).

1767–1775	Gliński	Michał	sternik
1775+1783	Romanowski	Jan	robotnik
1783–1784	Romanowski	Anna	robotnik/wdowa
1784–	Brożewski	Jan	
1805+1806	Brożewski	Anna	wdowa
1806–1807	Romanowski	Jan+	spadkobiercy
1807–	Szymański	Walenty	sternik
1819	Szymański	Katarzyna	sternik/wdowa

Do 1754 roku dzierżawcy płacili kamlarii 9 zł czynszu, w latach 1755–1757 – 6 zł, a od 1766 roku – 4 zł. W 1704 roku parcela została wymierzona, miała wówczas 20 łokci długości i 20 łokci szerokości. W latach 1757–1766 dom opustoszał, zapewne po wylewie Wisły²⁴.

Żabieniec, nr 63

Parcela położona nad Wisłą, między działkami nr 62 i 66.

Lata	Nazwisko dzierżawcy	Imię dzierżawcy	Zawód dzierżawcy
1708–1723	Pawłowski	Marcin	sternik
1723–1728	Chodecki	Wojciech	miernik zboża
1728–1741	Żałuj	Michał	sternik
1741–1743	Noske	Christian	kupiec
1743+1746	Czarnecki	Maciej	sternik
1747–1748	Czarnecki	Barbara	sternik/wdowa
1748–1754	Milde	Krzysztof	murarczyk
1754–1761	kamlaria		
1761–1781	Drozdowski	Michał	pomagier
1781+1814	Lenartowicz	Michał	
1814–1819	Lenartowicz	Michał+	spadkobiercy

Do 1754 roku z parceli tej opłacano 9 zł czynszu, od 1755 roku – 6 zł. Chałupa została zniesiona przez wylew Wisły w 1719 roku. W latach 1754–1761 działka po raz kolejny opustoszała z tego samego powodu²⁵.

Żabieniec, nr 64

Parcela położona „pod skarpią”, między działkami nr 61 a nr 65.

Lata	Nazwisko dzierżawcy	Imię dzierżawcy	Zawód dzierżawcy
1704–1709	Choiński	Kazimierz	
1709–1725	Kuryło	Jan	sternik
1725–1726	Wesołowski	Kazimierz	sternik

²⁴ APT, Kat. II, dz. IV, t. 20, s. 81; dz. XVI, t. 92c, pag. 2, s. 48–49; dz. III, t. 100, pag. 4, k. 34v–35; t. 101, pag. 4, 122; APT, Akta gruntowe – Vorstadt Thorn, 2727 (nr 62).

²⁵ APT, Kat. II, dz. XVI, t. 92c, pag. 127, s. 298–299; dz. III, t. 100, pag. 5, k. 35v–36; pag. 69, k. 99v–100; t. 101, pag. 5; APT, Akta gruntowe – Vorstadt Thorn, 2723 (nr 63).

1726+1744	Błażejewicz	Paweł	miernik zboża
1744–1745	Błażejewicz	Katarzyna	miernik/wdowa
1745–1748	Goczkowski	Melchior	browarczyk
1748–1753	Schneider al. Śmieszanowicz	Jadwiga	panna
1753–1768	Mogilnicki	Piotr	
1768+1768	Piechowicz	Jakub	miernik zboża
1768–1793	Piechowicz	Katarzyna	miernik/wdowa
1793–1794	Kminikowski	Józef	
1794–1819	Słodkogórski	Łukasz	

Do 1752 roku z parceli dzierżawcy płacili kamalarii 7 zł czynszu, w 1753 roku – 5 zł, w 1773 roku – 4 zł, a od 1774 roku – 7 zł. Według pomiaru z 1704 roku działka miała 15 łokci długości i 15 łokci szerokości. W 1768 roku – w wyniku kolejnego pomiaru – ustalono, że miała 32 łokcie długości i 19 łokci szerokości. W 1768 roku Piechowicz pobudował nową chałupę i uzyskał zwolnienie z czynszu na 5 lat²⁶.

Żabieniec, nr 65

Parcela położona „pod skarpa”, między działkami nr 64 a nr 68. Wydzielona w 1758 roku z działki nr 68.

Lata	Nazwisko dzierżawcy	Imię dzierżawcy	Zawód dzierżawcy
1758–1759	Lewandowski	Tomasz	
1759–1793	Szyborski	Maciej	sternik
1793–1805	Piszczan	Józef	
1805–1819	Orłowski	Jan	szyper

Dzierżawcy, od momentu wydzielenia parceli, płacili kamalarii 3 zł czynszu²⁷.

Żabieniec, nr 66

Parcela położona nad Wisłą, między działkami nr 63 a nr 67.

Lata	Nazwisko dzierżawcy	Imię dzierżawcy	Zawód dzierżawcy
1747–1760	Wiśniewski	Baltazar	sternik
1760–1769	Kostrzewa	Jan	pomagier
1779+1789	Kostrzewa	Katarzyna	pomagier/wdowa
1789–1797	Laskowski	Wawrzyniec	rybak
1797–1799	Cholewski	Jan	robotnik
1799–1805	Kawczyński	Stanisław	sternik
1819	Kawczyński	Franciszka	sternik/wdowa

²⁶ APT, Kat. II, dz. IV, t. 20, s. 82; dz. XVI, t. 92c, pag. 6a, s. 54–55; dz. III, t. 100, pag. 11, k. 41v–42; t. 101, pag. 10, 114; APT, Akta gruntowe – Vorstadt Thorn, 2722 (nr 64).

²⁷ APT, Kat. II, dz. III, t. 101, pag. 52; APT, Akta gruntowe – Vorstadt Thorn, 2812 (nr 65).

Działka została wydzielona w 1747 roku z parceli nr 63; opłacano z niej 3 zł. czynszu. W 1747 roku obejmowała ona areał o długości 25 łokci i szerokości 16 łokci. W 1789 roku miała 30 łokci długości i 8 łokci szerokości²⁸.

Żabieniec, nr 67

Parcela położona nad Wisłą, między działkami nr 66 a nr 69.

Lata	Nazwisko dzierżawcy	Imię dzierżawcy	Zawód dzierżawcy
1704+1722	Koralewicz	Grzegorz	
1722–1724	Koralewicz	Marianna	
1724+1739	Gabryszewicz al. Berent	Franciszek	sternik
1739–1754	Gabryszewicz al. Berent	Franciszek+	sternik/wdowa
1757–1758	Groblewski	Józef	sternik
1760–1784	kamlaria		
1784–1802	Kawczyński	Bartłomiej	sternik
1802–1803	Fiałkowski	Roch	sternik
1803–1806	Janiszewski	Józef	
1806–1819	Liedtke al. Lüttke	Friedrich Wilhelm	

Do 1754 roku z działki płacono kamlarii 9 zł czynszu, a od 1755 roku – 6 zł. W 1753 roku dokonano pomiaru parceli, od przodu miała ona 24 łokcie długości i 29,5 łokcia szerokości od prawej, od tyłu – 29,5 łokcia szerokości z prawej, 25 łokci długości i 44 łokcie szerokości z lewej strony. W latach 1760–1784 chałupa stała pusta; po jej zasiedleniu w 1784 roku dzierżawca uzyskał zwolnienie z czynszu na lata 1784–1787²⁹.

Żabieniec, nr 68

Parcela położona „pod skarpa”, między działkami nr 64, potem nr 65 a nr 70.

Lata	Nazwisko dzierżawcy	Imię dzierżawcy	Zawód dzierżawcy
1704+1710	Cybula	Wojciech	
1710–1716	Cybula	Lucia	wdowa
1716–1728	Siodlecki	Marcin	sternik
1728–1758	Borowski al. Bury	Tomasz	szkutnik
1758–1760	Lenartowicz	Tomasz	
1760–1769	Browarski	Wojciech	sternik
1769–1778	Romanowski	Jan	robotnik
1778–1779	Lewandowski	Stanisław	grajek
1779+1794	Daszkowski	Józef	
–1802	Bujalski	Józef	
1802–1819	Ulawski	Franciszek	

²⁸ APT, Kat. II, dz. III, t. 101, pag. 55; APT, Akta gruntowe – Vorstadt Thorn, 2811 (nr 66).

²⁹ APT, Kat. II, dz. XVI, t. 92c, pag. 73a, s. 240–241; dz. III, t. 100, pag. 6, k. 36v–37, pag. 71, k. 101v–102; t. 101, pag. 6; APT, Akta gruntowe – Vorstadt Thorn, 2810 (nr 67).

Do 1753 roku z parceli płacono kamlarii 9 zł czynszu, w latach 1754–1758 – 6 zł, a od 1759 roku – 3 zł. W 1704 roku dokonano jej pomiaru, miała wówczas 20 łokci długości i 20 łokci szerokości³⁰.

Żabieniec, nr 69

Parcela położona nad Wisłą, między działkami nr 67 a nr 71.

Lata	Nazwisko dzierżawcy	Imię dzierżawcy	Zawód dzierżawcy
1704+1734	Sulima	Józef	sternik
1734–1740	Szary	NN+	wdowa
1740+1754/7	Strzałka	Wojciech	rybak
1757	Strzałka	Regina	rybak/wdowa
1757+1762	Strzałka	Tomasz	
1763+1793	Strzałka al. Strzalski	Antoni	rybak
1793+1811	Strzałka al. Strzalski	Marianna	rybak/wdowa
1811–1819	Strzałka al. Strzalski	Antoni+	spadkobiercy

Parcela do 1746 roku obciążona była czynszem na rzecz kamlarii w wysokości 9 zł, zaś od 1747 roku – 6 zł. W 1704 roku ustalono, że miała 20 łokci długości i 20 łokci szerokości³¹.

Żabieniec, nr 70

Parcela położona „pod skarpią”, obok działki nr 68, narożna, przed wyjazdem z Żabiańca na mostek przez strugę.

Lata	Nazwisko dzierżawcy	Imię dzierżawcy	Zawód dzierżawcy
1704–1720	Szary	Marcin	
1720–1722	Szary	Wojciech+	wdowa
1722–1729	Krzeszewski	Jan	sternik
1729–1738	Lenartowicz	Walenty	
1738–1742	Lenartowicz	Katarzyna	wdowa
1742–1757	Rzeszewski	Wojciech	śmiecierz
1758–1761	Wiśniewski	Józef	sternik
1765–1776	Wiśniewski	Agnieszka	wdowa
1776–1784	Kawczyński	Bartłomiej	sternik
1784+1795	Wenerski	Maciej	sternik
1805–1819	Wrąblewski	Jakub	rybak

Do 1745 roku z działki płacono kamlarii 6 zł czynszu, a od 1755 roku – 5 zł. Według pomiaru z 1704 roku miała ona 20 łokci długości i 12 łokci szerokości³².

³⁰ APT, Kat. II, dz. IV, t. 20, s. 81; dz. XVI, t. 92c, s. 52–53; dz. III, t. 100, pag. 10, k. 40v–41; pag. 79, k. 109v–110; t. 101, pag. 12, 35; APT, Akta gruntowe – Vorstadt Thorn, 2808 (nr 68).

³¹ APT, Kat. II, dz. IV, t. 20, s. 81; dz. XVI, t. 92c, pag. 2a, s. 48–49; dz. III, t. 100, pag. 7, k. 37v–38; t. 101, pag. 7, 113; APT, Akta gruntowe – Vorstadt Thorn, 2808 (nr 69).

³² APT, Kat. II, dz. IV, t. 20, s. 81; dz. XVI, t. 92c, pag. 4, s. 52–53; dz. III, t. 100, pag. 9, k. 39v–40; t. 101, pag. 9, 101; APT, Akta gruntowe – Vorstadt Thorn, 2807 (nr 70).

Tabela 1. Transakcje kupna-sprzedaży i dłużne na Wielkich Rybakach (Żabieniec) w latach 1601–1610

Strona	Rok	Miesiąc	Dzień	Sprzedający	Kupujący	Wartość	Przedmiot transakcji	Czynsz	Sąsiedzi
28v	1601	10	30	Jan Greczka	Kasper Rüdiger	200 grz	dom	30 gr	Mikołaj Ogonek, Jan Paternoster
52v	1603	3	5	Paweł Groza	Jan Lubezek	35 grz	pusty plac	20 gr	Paweł Groza, Maciej Ryś
53v	1603	4	22	Kasper Rüdiger	Elisabeth Starck	x	domek	30 gr	x
85	1604	3	23	Łukasz Ruzy	Maciej Skrapiec	100 grz	dom	30 gr	Wojciech Wymkło, Anna Kaczorkowa
106v	1604	9	18	dzieci Stanisława Barrabasza	Sranisław Barrabasz	70 grz	domek	20 gr	róg, Wojciech Wymkło
115v	1605	2	3	Michael Schönwald	Jakub Długi al. Babik	110 zł	domek	20 gr	Mikołaj Ogonek, Jan Paternoster
148v	1606	5	2	Anna Kędzia, wd po Andrzeju	Szymon Kaczorek, jej syn	x	plac	x	Jan Paternoster, Jan Skrapiec
199v	1608	2	6	sp. Wojciecha Wymkło	Stanisław Wirwitił	75 zł	3/4 domu	22 1/2 gr	Stanisław Barrabasz, Maciej Skrapiec
297v	1610	3	16	Jan Szlicz	Stanisław Wirwitił	25 zł	1/4 domu		Jan Uszko, Philipp Neisser
Strona	Rok	Miesiąc	Dzień	Dłużnik	Wierzyciel	Wartość	Przedmiot zastawu		Sąsiedzi
102	1604	7	6	Stanisław Kwasi-groch, sternik	Georg Reinelt, aptekarz	44 zł	1/2 domu		Tomasz Rychlik, Wojciech Koza
249	1608	10	7	Stanisław Barrabasz	Philipp Neisser	70 grz	dom		kupiony od dzieci Tomasza Rychlika
280v	1609	5	14	Stanisław Barrabasz	Philipp Neisser	x	dom		am Ende, Stanisław Wydrzykarczma
299	1610	4	27	Stanisław Barrabasz	Philipp Neisser	70 grz	domek		x

Podstawa: APT, Kat. II, dz. IX, t. 76.

Żabieniec, nr 71

Parcela położona nad Wisłą, obok działki nr 69, ostatnia przed ujściem strugi, oddzielającej Żabieniec od dawnej rzeźni, do Wisły.

Lata	Nazwisko dzierżawcy	Imię dzierżawcy	Zawód dzierżawcy
1704–1708	Kot al. Wiśniewski	Andrzej	
1708+1752	Kot al. Wiśniewski	Jan	flisak
1752+1771	Kot al. Wiśniewski	Jan	sternik
1771–1786	Kot al. Wiśniewski	Barbara	sternik/wdowa
1786–1819	Goszka	Szymon	rybak

Do 1720 roku dzierżawcy płacili kamlarii czynsz wysokości 9 zł, w latach 1720–1754 – 6 zł, w latach 1760–1786 – 4 zł, a od 1786 roku – 2 zł. W 1704 roku ustalono wymiary parceli, miała 20 łokci długości i 20 łokci szerokości. W latach 1755–1760, po pobudowaniu nowej chałupy, dzierżawca był zwolniony z płacenia czynszu³³.

Podsumowanie

W świetle powyższych ustaleń można stwierdzić, że obszar XVIII-wiecznego Żabieńca był miejscem bardzo trwałego osadnictwa właściwie o nieziennej strukturze zabudowy. Jeśli przyjmiemy, że liczba podatników z końca XIV wieku była równa liczbie istniejących wówczas domostw, to stan zabudowy tej części Rybaków aż do końca XVIII wieku był stosunkowo stabilny (koniec XIV wieku – 22 działki, koniec XVIII wieku – 23 działki i tartak).

W XVIII wieku Żabieniec należał do najgęściej zaludnionych i najbardziej „spolonizowanych” przedmieść. W 1705 roku spośród zamieszkałych wówczas 23 parceli tylko jedna znajdowała się w rękach luteranina, 22 zaś – katolików, w 1720 roku z 20 działek też tylko 1 należała do luteranów. W latach 1740, 1760 i 1780 w rękach luteranów znajdowały się stale 2 działki, natomiast liczba dzierżawionych przez katolików zmieniała się na skutek klęsk elementarnych dotyczących ten obszar (wylewy Wisły, wybuch prochu; kolejno 21, 18 i 21 dzierżawców katolików w poszczególnych latach). Zmieniała się też struktura zawodowa właścicieli położonych na terenie Żabieńca parceli (tab. 2).

Na początku XVIII wieku zdecydowanie przeważali tu sternicy, a więc szyprowie statków wiślanych. Wraz z nasilającym się kryzysem handlu wiślanego, a szczególnie handlu zbożowego, grupa ta straciła swoją dominującą pozycję. Dość wyraźnie natomiast zaznaczył się udział rybaków oraz przedstawicieli nieznanymi profesji, wśród których przeważali robotnicy – pracownicy dniówkowi. Wśród głównych najemców pojawili się też flisacy, a więc w zasadzie robotnicy

³³ APT, Kat. II, dz. IV, t. 20, s. 81; dz. XVI, t. 92c, pag. 56a, s. 154–155; dz. III, t. 100, pag. 8, k. 38v–39; t. 101, pag. 8; APT, Akta gruntowe – Vorstadt Thorn, 2806 (nr 71).

zatrudniani na barkach. Można uznać, że w XVIII wieku, mimo, że stan zabudowy utrzymywał się na podobnym poziomie, następowała wyraźna pauperyzacja mieszkańców tej części Rybaków, co odpowiadało zmianom zachodzącym w skali całego miasta i przedmieść.

Tabela 2. Struktura zawodowa dzierżawców parceli na Żabieńcu w XVIII wieku

Grupa/lata	1705	1720	1740	1760	1780
Sternicy	18	12	5	8	6
Rybacy			2	4	5
Pomagerzy		1	2		1
Flisacy		1	1	1	
Miernicy zboża	1	1	2		
Browarczykowie			2	1	
Szkućnicy			1		
Wdowy	2	1	4	2	4
Inni	2	5	4	4	7
Razem	23	21	23	20	23

Żabieniec przestał istnieć na początku XIX wieku. Domy zostały zburzone podczas napoleońskiej przebudowy wałów. Ostatecznego wykupu działek i wypłaty odszkodowań ich dotychczasowym właścicielom dokonali Prusacy po 1815 roku.

Bibliografia

Źródła

APT – Archiwum Państwowe w Toruniu.

Literatura

Wykaz skrótów

MCV – Mitteilungen des Copernicus Vereins für Wissenschaft und Kunst zu Thorn, Thorn

ZH – Zapiski Historyczne, Toruń

Atlas historyczny

1995 *Atlas historyczny miast polskich*, t. 1: *Prusy Królewskie i Warmia*, red. A. Cza-charowski, z. 2: *Toruń*, oprac. J. Tandecki, Z. Kozieł, Toruń.

Bender G.

1885 *Geschichte des städtischen Kranckenhauses und der öffentlichen Kranken-anstalten in Thorn*, Danzig 1885.

Biskup M.

1992 *U schyłku średniowiecza i w początkach odrodzenia (1454–1548)*, [w:] *Historia Torunia*, t. 2, cz. 1, red. M. Biskup, Toruń, s. 69–76.

Dybaś B.

1994 *Początki nowożytnych fortyfikacji Torunia w świetle źródeł pisanych*, ZH, t. 59, z. 1, s. 29–44.

2000 *Zaginiony plan Torunia z połowy XVII w.*, Folia Torunensia, t. 1, s. 59–66.

Górski K., Gołombiowski M.

1977 *Wykaz prebend kościelnych Torunia z 1541 roku*, ZH, t. 42, z. 4, s. 149–175.

Heuer R.

1907 *Thorn-St. Georgen, Geschichte der Georgengemeinde, ihrer alten Kirche und ihres Hospitals. Baugeschichte und Baubeschreibung der neuen Georgenkirche in Thorn-Mocker*, Thorn.

1915 *Die Lage der alten Georgenkirche*, MCV, z. 23, s. 104–106.

Jasiński T.

1982 *Przedmieścia średniowiecznego Torunia i Chełmna*, Poznań.

1999 *Toruń XIII–XIV wieku – lokacja miast toruńskich i początki ich rozwoju (1231–ok. 1350)*, [w:] *Historia Torunia*, t. 1: *Do roku 1454*, red. M. Biskup, Toruń, s. 111–166.

Księgi sztosu

2002 *Księgi szosu i wykazy obciążeń mieszkańców Starego Miasta Torunia z lat 1394–1435*, wyd. K. Mikulski, J. Tandecki, A. Czacharowski, Toruń, s. 62–63.

Kwiatkowska E.

1969 *Rozwój przestrzenny Torunia*, Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu, Nauki Matematyczno-Przyrodnicze, z. 9, Geografia 6, s. 186–206.

Maercker H.

1899–1900 *Geschichte der laendlichen Ortschaften und der drei kleineren Staedte des Kreises Thorn*, Danzig.

Mikulski K.

1998 *Topografia przedmieść toruńskich w XIV–XVII wieku*, ZH, t. 63, z. 3–4, s. 7–33.

1999 *Przestrzeń i społeczeństwo Torunia od końca XIV do początku XVIII wieku*, Toruń.

Niedzielska M.

1992 *Toruńskie cmentarze*, Toruń.

Ostwald P.

1912 *Die Muehlen der Stadt Thorn im Mittelalter*, MCV, z. 20, s. 2–7.

Practorius K. G.

1832 *Topographisch-historisch-statistische Beschreibung der Stadt Thorn und ihres Gebietes*, Thorn.

Semrau A.

1929a *Zur Geschichte des Muehlenregals im Deutschordenslande*, MCV, z. 37, s. 1–10.

- 1929b *Die Neustadt Thorn während ihrer Selbstaendigkeit 1264–1454*, MCV, z. 37, 1929, s. 11–70.
- 1930 *Thorn im 13. Jahrhundert*, MCV, z. 38, s. 1–64.
- Stankiewicz J.
 1972 *Twierdza Toruń, cz. 1*, ZH, t. 37, z. 4, s. 9–68.
 1973 *Twierdza Toruń, cz. 2*, ZH, t. 38, z. 1, s. 31–97.
- Tabliczki woskowe*
 1980 *Tabliczki woskowe miasta Torunia ok. 1350–I poł. XVI w.*, wyd. K. Górski, W. Szczuczko, Towarzystwo Naukowe w Toruniu, Fontes 69, Warszawa–Toruń–Wrocław.
- Tandecki J.
 1978 *Uprawa winorośli i handel winem w średniowiecznym Toruniu*, Rocznik Toruński, t. 13, s. 199–215.
 1988 *Gospody i szynki dawnego Torunia (do roku 1793)*, Rocznik Toruński, t. 18, s. 173–191.
 1999 *Rozkwit toruńskiego ośrodka handlowego i produkcyjnego w latach 1350–1411*, [w:] *Historia Torunia*, t. 1: *Do roku 1454*, red. M. Biskup, Toruń, s. 168–178.
- Thorner Denkwürdigkeiten*
 1904 *Thorner Denkwürdigkeiten 1345–1547*, wyd. A. Voigt, MCV, z. 13.
- Tomczak A.
 1973a *Plany Torunia z czasów Księstwa Warszawskiego (1807–1815)*, ZH, t. 38, z. 3, s. 171–185.
 1973b *Źródła kartograficzne do dziejów Torunia z przełomu XVIII i XIX w.*, Acta Universitatis Nicolai Copernici, Historia 9, s. 175–198.
 1980 *O najdawniejszych planach miasta Torunia*, ZH, t. 45, z. 3, s. 101–128.
 1982 *Źródła kartograficzne do oblężenia przez Szwedów Torunia w 1703 roku*, ZH, t. 47, z. 4, s. 227–238.
- Wernicke J. E.
 1842 *Geschichte Thorns aus Urkunden, Dokumenten und Handschriften*, t. 1–2, Thorn.
 1846 *Wegweiser durch Thorn und seine Umgebungen*, Thorn.
- Wojtowicz J.
 1960 *Studia nad kształtowaniem się układu kapitalistycznego w Toruniu; Stosunki przemysłowe miasta Torunia w XVIII wieku*, Toruń.

*THE SOCIO-TOPOGRAPHY OF TORUŃ'S SUBURBS
 IN THE 14TH–18TH CENTURY – THE ŻABIENIEC CASE*

Summary

The state of research on the transformations of urban space and the socio-topography of Polish towns in the Middle Ages and the Post-Medieval Period is still relatively poor.

This also applies to the subject of the presented research – the suburbs of Toruń. Apart from the cartographic presentation in an atlas of Polish towns, outdated research results of the 19th-century German historians and the partly outdated findings of Tomasz Jasiński, Toruń's suburbs were not the subject of monographic studies. And yet, the source database is quite extensive; there are both cartographic presentations – already known to researchers as the so-called Douglas' plan from 1793, but also plans unused to-date of the Rybaki quarter, the plan of Geretowo, and finally plans and sketches of individual plots from the suburb areas. In addition, numerous lists of rents collected from suburban plots survived. They allow for the reconstruction of ownership and economic relations in this area at least in the 18th century. Toruń's suburbs changed their appearance from the Middle Ages to the early 19th century. The system of medieval streets and plots were destroyed during the construction of the Post-Medieval town's fortifications in the first half of the 17th century. Serious damage to the suburbs and the displacement of settlements from the areas situated farthest to the north was the result of the Polish-Swedish wars, especially the Great Northern War 1703–1710 and the accompanying epidemics in 1708 and 1710. The intensity of settlement of individual suburbs also changed. In medieval Toruń, the largest settlement centres were located in the St Lawrence's and St George's quarters, located to the north of the town walls, while in the 18th century they were situated in parts along the Vistula River – in Rybaki and Winnica. It is also worth noting that Toruń's suburbs were inhabited mainly by Poles, which clearly distinguished their ethnic structure from the town within the walls. The share of the inhabitants of Polish descent in the suburbs increased steadily from the Middle Ages to the late 18th century.

One of the most regularly built suburbs was Żabieniec – a part of Rybaki and it was inhabited from the Middle Ages to the late 18th century. It covered 22 plots in the Middle Ages and 24 plots in the late 18th century, to which Prussian authorities assigned the cadastral numbers 48–71 in 1793. In this article, the history of plots located in Żabieniec in the 18th century was reconstructed with an indication of the amount of rent paid to the town treasury, changes in the building, damage caused by the Vistula River floods and other events (e.g. gunpowder explosion). This reconstruction presents the professional and ethnic structure of the tenants of the plots in Żabieniec. It shows the possibilities for research on Toruń's suburbs in the future.